

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ЯВДАК М. Ю.

аспірантка

Харків

Продуктивна господарська діяльність підприємств в умовах ринкових відносин являє собою один з визначальних факторів економічного і соціального розвитку суспільства, збільшення обсягів валового продукту та національного доходу держави, підвищення добробуту населення тощо. Результати виробничо-збутової активності стають не тільки вагомим підґрунтям для визначення успішності функціонування і розвитку суб'єктів господарювання, але й виступають об'єктом прояву реальних інтересів економічних агентів, джерелом задоволення широкого кола індивідуальних і колективних людських потреб та запитів. Результативність діяльності являє собою також важливу характеристику правильності встановлення низки цілей і пріоритетів, виступає відбиттям раціональності вибору економічної моделі господарської поведінки, спрямованої на вирішення відповідних стратегічних і поточних завдань з найменшими витратами. Тому визначення результативності функціонування і розвитку підприємства є невід'ємною складовою механізму забезпечення сталості його конкурентних позицій в ринковому суперництві, важливим інструментом удосконалення системи планування і контролю виробничо-збутової діяльності.

Вивчення теоретичних і практичних аспектів оцінювання результативності господарювання здійснювалося у наукових трудах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Богатін Ю. [2], Брюховецька Н. [3], Булеєв І. [3], Вартанов О. [4], Догадайло Я. [11], Друкер П. [5], Зінченко В. [7], Каплан Р. [6], Кизим М. [7, 11], Козаченко Г. [8], Колот В. [9], Ладико І. [8], Ляшенко О. [8], Маландіна Г. [3], Нортон Д. [6], Пилипенко А. [7], Покропивний С. [9], Прокопенко Н. [3], Сінк Д. [10], Тищенко О. [11], Хан Д. [12] та ін. Проте звичайно увага дослідників зосереджується на вивченні окремих складових процесу формування загальних результатів господарювання, насамперед – у виробничій, збутовій, фінансовій та інших сферах економічної активності підприємства. У той же час питання комплексного оцінювання результативності діяльності підприємств (зокрема, з урахуванням впливу екологічних, соціальних, інноваційних факторів зовнішнього та внутрішнього походження) залишаються недостатньо вивченими і не мають належного науково-методичного підґрунтя для ефективного вирішення.

Метою дослідження у роботі є вивчення та узагальнення теоретичних підходів щодо визначення критеріїв і розробка практичних рекомендацій відносно формування відповідної системи показників оцінки результативності діяльності підприємства.

Для досягнення поставленої мети було використано такі методи і прийоми: *теоретичне узагальнення* – для вивчення теоретичних основ оцінювання результативності господарської діяльності; *аналіз і синтез* – для обґрунтування складу показників оцінки результативності; *системний підхід* – для визначення характеру взаємозв'язків між різними критеріями оцінювання; *графічний* – для наочного зображення і схематичного представлення одержаних результатів дослідження.

Результативність є однією з найбільш вагомих характеристик успішності функціонування та розвитку суб'єктів господарювання. Ознакою такого роду успіху стає досягнення поставлених цілей, а також послідовне вирішення виробничих, комерційних, фінансових, соціальних та інших завдань, що супроводжується отриманням відповідних ефектів. Отже, наявне розмаїття підходів до визначення змісту результативності та встановлення критеріїв оцінки результатів роботи підприємства насамперед є відображенням неоднорідності зазначених цілей і завдань, а також належних до них очікуваних і фактично отриманих наслідків діяльності, витрат ресурсів та ін.

Серед науковців найбільш широкого поширення отримали три основні підходи до визначення природи походження і сутності поняття «результативності», а також складу ефектів, які мають враховуватися при оцінюванні цього параметра функціонування та розвитку підприємства.

Так, досить часто [2, 4 та ін.] результативність пропонується розглядати в контексті випуску товарів і послуг для задоволення конкретних споживчих потреб і запитів з метою отримання певних доходів, забезпечення сталості фінансового стану і т. ін. Таким чином, результативність вважається відображенням обсягу утворення певних корисних ефектів (власне, результатів), що генеруються підприємством у процесі його господарської активності. З цієї точки зору, визначення результативності у співвідношенні з установленим обсягом витрат, пов'язаних із забезпеченням отримання даних позитивних ефектів, стає важливою складовою загальної оцінки ефективності виробничо-збутової діяльності. З іншого боку, наявне розмаїття аспектів визначення результативності, а також тіснота зв'язку цього процесу із встановленням широкого кола господарських цілей, за думкою деяких науковців [5, 10, 12 та ін.], обумовлює необхідність розширення змісту даного поняття до рівня відображення успішності функціонування та розвитку підприємства у цілому. При цьому результативність вважається не тільки багатокритеріальним відбиттям наслідків розгортання специфічних виробничо-збутових процесів, але й відображенням сформованого і накопиченого в ході здійснення такого роду процесів потенціалу подальшого зростання. Досить часто до складу описаних ознак і властивостей результативності

дослідники [9, 10, 11 та ін.] пропонують також додавати параметри, що відображають саме здатність підприємства до свідомого встановлення цілей і вибору стратегій вирішення господарських завдань з оптимальними витратами і мінімально можливими помилками, а також з урахуванням не тільки економічного потенціалу підприємства, але й умов зовнішнього оточення.

З точки зору автора, результативність діяльності підприємства являє собою узагальнюючу характеристику одержаних (відповідно до свідомо й заздалегідь визначених цілей і встановлених завдань) різного роду позитивних ефектів, пов'язаних із продуктивним використанням економічних ресурсів на основі повної реалізації наявних можливостей та потенціалу розвитку. Таким чином, результативність є комплексним явищем якісного гатунку, формування якого відбувається в ході господарської діяльності та стає похідною від синтезу отриманих окремих наслідків господарської активності.

Неоднозначність природи походження результативності, складність змісту цього процесу та багатоаспектний характер оцінювання його підсумків закономірно обумовлює необхідність узагальнення критеріїв, за якими відбувається відбір позитивних і негативних ефектів, що у комплексі визначають підсумки функціонування та розвитку підприємства. Критеріями встановлення результативності при цьому слід вважати найбільш значущі характеристики (ознаки, властивості), відповідно до визначеного стану яких має здійснюватися оцінка отриманих наслідків функціонування та розвитку суб'єкту господарювання. Традиційно до складу основних критеріїв визначення результативності науковців [9, 11 та ін.] пропонують відносити такі параметри: прибутковість, економічність, продуктивність, якість продукції, інноваційність, якість трудового життя. Автор вважає за доцільне доповнити зазначену систему критеріїв ознаками ринкової позиції та екологічності (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

Критерії оцінки результативності діяльності підприємства

Критерій	Зміст критерію	Методика визначення результативності	Показники, які характеризують результативність
1	2	3	4
Прибутковість	Максимізація обсягу доданої вартості, створеної в процесі виробничо-господарської діяльності	Різниця між отриманими фінансовими результатами господарської діяльності та вартістю спожитих при цьому ресурсів	Прибуток від операційної діяльності
			Прибуток від звичайної діяльності
			Прибуток до оподаткування
			Чистий прибуток
Економічність	Мінімізація обсягів споживання ресурсів у процесі створення нової вартості (товарів, послуг)	Різниця між обсягами споживання ресурсів за альтернативними варіантами утворення нової вартості (плановими і фактичними або нормативними витратами; у минулому періоді й в майбутньому)	Обсяги витрат виробничих ресурсів (за видами)
			Економія відносних витрат виробничих ресурсів (за видами ресурсів) на виробництво товарів і послуг (за видами)
			Ресурсоємність операційної діяльності (за видами виробничих ресурсів)
Якість продукції	Максимізація корисного ефекту (низки ефектів) у споживача при використанні створених для цього підприємством об'єктів нової вартості (товарів, послуг)	Співвідношення між параметрами продукції або послуг (економічними, технічними, естетичними та ін.) та відповідними характеристиками споживчих вимог покупців	Економічні (цінові, ефект у споживача), технічні та конструктивні, ергономічні та естетичні параметри продукції або послуг
			Нормативно-патентна чистота продукції або послуг
			Обсяги витрат на перевірку та контроль якості продукції
			Обсяги витрат, пов'язаних з усуненням браку
Ринкова позиція	Мінімізація витрат на маркетинг і збут товарів і послуг	Різниця між обсягами витрат на просування і збут товарів і послуг підприємства відносно аналогічних витрат інших учасників ринку	Частка ринку збуту, що належить товарам і послугам підприємства
			Обсяги витрат підприємства на маркетинг і збут товарів
			Капіталоємність ринкових операцій

1	2	3	4
Інноваційність	Максимізація ефекту від впровадження різного роду інновацій (нововведень)	Різниця між отриманими фінансовими результатами від впровадження інновацій та відповідними показниками діяльності підприємства з використанням традиційних підходів і технологій роботи	Обсяги витрат на розробку та впровадження інновацій
			Обсяги отриманого економічного ефекту від інновацій
			Кількість реалізованих інноваційних заходів
			Кількість працівників та обсяги витрат на оплату праці персоналу, задіяного у реалізації інноваційних заходів
Критерій	Зміст критерію	Методика визначення результативності	Показники, які характеризують результативність
Продуктивність	Максимізація обсягу створення нової вартості (за умови обмеженості використовуваної ресурсної бази)	Різниця між обсягами виготовлення нової вартості за альтернативними варіантами споживання обмежених (за кількісними, якісними і структурними параметрами) виробничих ресурсів	Обсяги виробництва та реалізації продукції (послуг)
			Темпи зростання обсягів виробництва та реалізації продукції (послуг)
			Ритмічність випуску продукції (надання послуг)
			Показники виконання планів випуску (за асортиментом, обсягом) продукції та послуг
			Рівень використання виробничої потужності
Екологічність	Мінімізація антропогенного впливу діяльності підприємства на стан навколишнього природного середовища	Загальні обсяги непродуктивних витрат підприємства, пов'язаних із знешкодженням екодеструктивних наслідків господарської діяльності	Обсяги витрат на відшкодування екодеструктивних наслідків господарської діяльності (штрафи, санкції, додатковий контроль та ін.)
			Обсяги утворення екологічно-небезпечних відходів
			Обсяги витрат (інвестиційних і поточних) на зберігання, утилізацію та знешкодження екологічно-небезпечних відходів
Якість трудового життя	Максимізація корисного ефекту працівників від участі у господарській діяльності підприємства	Співвідношення між параметрами фактично створених умов праці персоналу та відповідними характеристиками вимог працівників (нормативними, за вимогами колективної угоди та ін.)	Обсяги витрат на оплату праці персоналу
			Обсяги витрат на преміювання та стимулювання персоналу
			Продуктивність праці персоналу
			Фонд робочого часу, використаного персоналом
			Середня заробітна плата персоналу
			Плинність кадрів

Ринкова позиція відображає досягнуті конкурентні переваги як підсумкову характеристику ступеня реалізації можливостей, що надаються ринковим середовищем і стають відображенням, з одного боку, ємності, якості, потенціалу зростання та рівня конкурентності цільового ринку (або його окремих сегментів), а з іншого – здатності надання впливу підприємства на інших учасників відповідно до володіння ним часткою ринкової влади. Екологічність являє собою результат комплексної оцінки екодеструктивного антропогенного тиску на стан навколишнього природного середовища, джерелом походження якого (тобто, впливу) стає

виробничо-збутова діяльність та прямо пов'язані з нею операції видобутку й споживання ресурсів). Доцільність виокремлення описаних критеріїв ринкової позиції та екологічності насамперед визначається неухильним зростанням впливу змін зовнішнього господарського оточення на функціонування й розвиток підприємств, визначення цілей, формування і реалізацію планів і т. і. Практична реалізація наведеного підходу має здійснюватися на основі використання розробленої системи показників, узагальнення яких дозволить сформулювати комплексну оцінку результативності за кожним окремим критерієм.

Між явищами і процесами, оцінка наслідків виникнення і розгортання яких здійснюється на основі зазначених критеріїв і відповідних показників, існує тісний і нерозривний зв'язок, прояви якого обумовлюють розмаїття ефектів функціонування і розвитку підприємства. Проте в більшості випадків науковці зосереджують увагу на узагальненні впливу описаного широкого кола факторів на фінансові параметри і підсумки господарської діяльності, перш за все – на прибутковість (див. рис. 1). Погоджуючись із думкою про провідну роль такого роду результатів (прибутку, задовільного фінансового становища, обсягу капіталу, вартості активів та ін.) у коротко- і довгостроковому контексті, слід, проте, наголосити на доцільності поглибленого дослідження питань формування мультиплікативних ефектів, джерелом виникнення яких стає поєднання та взаємний вплив результатів, отриманих в різних сферах діяльності підприємства.

на основі впровадження системи збалансованих показників оцінки [6, 7]. Розробка такої системи насамперед виходить з пріоритетності цілей у процесі формування результатів діяльності, а, отже, й в ході оцінки результативності. При цьому вважається, що будь-які цілі або завдання (тобто, опис певних бажаних наслідків протікання певного процесу, ефектів або стану відповідного об'єкту) може бути описані комплексом формалізованих показників, що, в свою чергу, дозволяють сформулювати вимоги і критерії досягнення очікуваних результатів.

Періодичні виміри показників, які беруться до уваги в ході оцінки результативності, забезпечують зворотний зв'язок і створюють можливості для випереджувального реагування підприємства з метою усунення небажаних ефектів. Ступінь досягнення цілей, зміст отриманих результатів роботи структурних підрозділів і виконавців, функціонування підприємства у цілому визначається значеннями т. зв. «ключових показників ре-

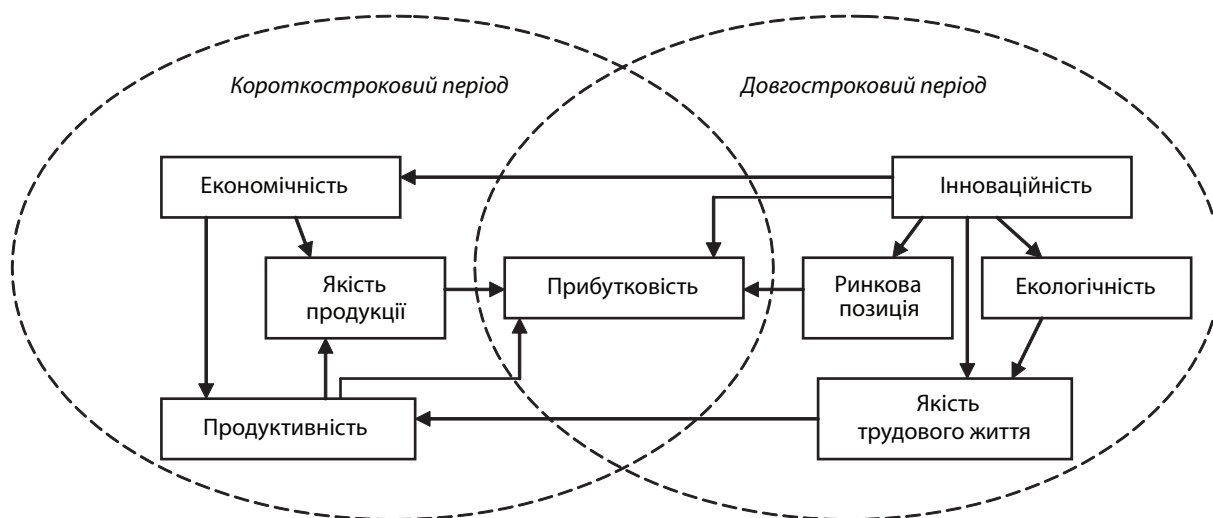

Рис. 1. Взаємозв'язок критеріїв оцінки результативності діяльності підприємства

Так, розробка і впровадження різного роду нововведень майже завжди буде призводити до утворення певного первісного (одноразового) ефекту, що в подальшому дуже часто може набувати повторювального характеру та навіть посилюватися за рахунок поширення отриманого досвіду на інші сфери господарської активності. Ефект такого розповсюдження (мультиплікації) має власні специфічні форми прояву, в рамках яких взаємодія між різними процесами формування результатів діяльності може приймати вигляд дифузії (позичання передового досвіду), резонансу (послідовна активізація розвитку суміжних функціональних або предметних сфер), ланцюгової реакції (лавиноподібне збільшення ефекту), супроводження (зміцнення спільної матеріально-технічної бази підприємства), акселерації (прискорення темпів поширення і застосування нових рішень) [1].

Доцільність урахування можливостей мультиплікативного впливу різних результатів функціонування і розвитку підприємства, а також безперервне зростання мінливості і невизначеності господарського середовища обумовлюють також необхідність використання узагальнюючого підходу до визначення результативності

«результативності», що мають бути узгоджені зі системою мотивації працівників для підвищення ефективності стимулювання продуктивної праці.

Найбільш поширеним у практиці господарювання є використання цільового підходу на основі розгляду суто фінансових показників, але для формування збалансованої системи оцінки результативності діяльності доцільним здається використання усього різноманіття (у площині розглянутих підходів до визначення і деталізації критеріїв оцінювання) показників, що характеризують підсумки виробничо-господарської активності. За такий підхід відповідно до сформованих планів на основі контролю масиву поточних даних і зіставлення їх із очікуваними значеннями показників можливим стає забезпечення ефективного контролю поточної ситуації на основі використання схеми моніторингу зі зворотним зв'язком.

ВИСНОВКИ

Результативність діяльності підприємства являє собою узагальнюючу характеристику одержаних (відповідно до свідомо й заздалегідь визначених цілей та встановлених завдань) різного роду позитивних ефектів, пов'язаних із продуктивним використанням економіч-

них ресурсів на основі повної реалізації наявних можливостей та потенціалу розвитку. До складу основних критеріїв визначення результативності належать такі параметри: прибутковість, економічність, продуктивність, якість продукції, інноваційність, якість трудового життя; ринкова позиція; екологічність.

Доцільність урахування можливостей мультиплікативного впливу різних результатів функціонування і розвитку підприємства, а також безперервне зростання мінливості і невизначеності господарського середовища обумовлюють також необхідність використання узагальнюючого підходу до визначення результативності на основі впровадження системи збалансованих показників оцінки. На подальше дослідження вимагають питання розробки методичного та організаційного забезпечення впровадження такої системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баранцев Р.** Синергетика / Р. Г. Баранцев. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 144 с.
2. **Богатин Ю.** Экономическая оценка качества и эффективности работы предприятия / Ю. В. Богатин. – М.: Экономика, 2001. – 214 с.
3. **Булеев И.** Механизм хозяйствования предприятий и объединений трансформационной экономики: моно-

графия / И. П. Булеев, Н. Д. Прокопенко, Н. Е. Брюховецкая, Г. О. Маландина. – Донецк, 2007. – 526 с.

4. **Вартанов А.** Экономическая диагностика предприятия: организация и методология / А. С. Вартанов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 216 с.

5. **Друкер П.** Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер; Пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 288 с.

6. **Каплан Р.** Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: ИД «Вильяс», 2006. – 384 с.

7. **Кизим М. О.** Збалансована система показників: монографія / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 192 с.

8. **Козаченко А.** Управление крупным предприятием: монография / А. В. Козаченко, А. Н. Ляшенко, И. Ю. Ладыко. – К.: Либра, 2006. – 384 с.

9. **Покропивний С.** Підприємництво: стратегія, організація, ефективність / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2001. – 352 с.

10. **Синк Д.** Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д. С. Синк. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.

11. **Тищенко А.** Экономическая результативность деятельности предприятий: Монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, Я. В. Догадайло. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2005. – 144 с.

12. **Хан Д.** Планирование и контроль: концепция контроллинга / Д. Хан; Пер. с нем. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.